

O aktuálnych problémoch lesníckej historiografie (s príkladmi zo Zvolenskej stolice)

Pavol Maliniak

Historický výskum lesov a lesného hospodárstva má v domácich podmienkach už dlhoročnú tradíciu. Bádanie v tomto ohľade vykazovalo nesporný posun predovšetkým v 60. – 80. rokoch 20. storočia. Rozvoj lesníckej historiografie bol spojený s rozmachom drevárskej a lesníckej výroby, ako aj so všeobecným dôrazom na hospodárske dejiny v uplynulom období. V tejto súvislosti je potrebné konštatovať, že tematické a metodologické zameranie výskumu nezodpovedalo vždy trendom úspešne rozvíjaným v zahraničí. Predmet výskumu často nebol chápaný komplexne, pričom historiografia v dostatočnej miere nevyužívala možnosti, ktoré poskytovali medziodborové výskumy. Priestor na takéto výskumy pritom vznikal aj v podmienkach socializmu, ako to dokladajú poľské práce.¹ Po zmene spoločenských pomerov v ostatných dvoch desaťročiach pociťujeme na Slovensku stagnovanie historického výskumu lesa, ako aj inštitucionálneho lesníctva,² spojené so všeobecným odklonom historiografie od výskumu hospodárskych dejín.

Profesionálni historici so zameraním na stredovek, ale aj novovek nevenovali vlastným dejinám lesov dostatočnú pozornosť. V roku 1923 vydal Václav Chaloupecký známu prácu *Staré Slovensko*. Ponúkol v nej jednostrannú interpretáciu prameňov, na základe ktorých spojil predpokladané zaostávanie osídlenia na našom území s prítomnosťou pralesov. Vývin štátno-správnej, ale aj cirkevnej organizácie autor dával do úzkej spojitosti s osídľovaním zalesnených karpatských regiónov. Podľa neho boli husté a nepriechodné lesy hlavnou prekážkou rozvoja územnej organizácie až do nástupu kolonizácie horských oblastí vo vrcholnom a neskorom stredoveku.³ Po búrlivej diskusii, ktorú dielo vyvolalo (pri rôznych príležitostiach sa objavuje dodnes) sa domáca historiografia žiaľ už nevrátila k systematickému výskumu stredovekých lesov. Bádanie sa sústredilo predovšetkým na dejiny osídlenia, pričom v prípade výskumu lesov historikom postačovala odbornopopularizačná práca Andreja Kavuljaka.⁴ Záujem o dejiny lesníctva v povojnovom období reprezentuje *Zborník Lesníckeho a drevárskeho múzea vo Zvolene*. Jednotlivé ročníky zborníka sprístupňujú výsledky bádania vychádzajúceho z tradične chápanej koncepcie dejín lesníctva. Ide najmä o dejiny jednotlivých lesných obvodov, ich hospodárskej správy, ale aj o históriu lesnej a drevárskej techniky, obhospodarovania lesov a výskum zamestnaneckých skupín viazaných na les. Zborníky vzhľadom na ich rôznorodý obsah dnes poskytujú vhodné východisko nielen pre čiastkové, ale aj pre komplexnejšie zamerané výskumy.

Spomedzi domácich autorov mala ambíciu sledovať dejiny vybraných lesov a lesného hospodárstva na Pohroní (prevažne na základe publikovaných prameňov) od stredoveku do novoveku práca Jána Madlena *Komorské lesy*. Dielo však zostalo v rukopise.⁵ Početnejšie syntetické spracovania dejín lesov a lesníctva obsahujú diela maďarskej historiografie. Dejiny lovu, poľovníctva a poľovačiek v Uhorsku priblížil vo svojej monografii pútavou formou László Zolnay.⁶

¹ TYSZKIEWICZ, J.: Nauki historyczne i przyrodnicze w badaniach lasów na ziemiach polskich. In: *Ziemia i ludzie dawnej Polski. Studia z geografii historycznej*. red. A. Galos – J. Janczak – T. Ładogorski, Wrocław : Zakład narodowy im. Ossolińskich, 1976, s. 7-36.

² V práci rozlišujeme spojenia dejiny lesa a dejiny lesníctva, používané v ich tradičnom význame (porov. nem. *Waldgeschichte – Forstgeschichte*, angl. *forest history – history of forestry*). AGNOLETTI, M.: The Development of Forest History Research. In: *Methods and Approaches in Forest History. IUFRO Research Series, No 3*. eds. M. Agnoletti – S. Anderson, Oxon – New York : CABI Publishing, 2000, s. 3-4.

³ CHALOUPECKÝ, V.: *Staré Slovensko*. Praha – Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského – Ministerstvo školstva a národnej osvety, 1923, s. 64-66, 144-150.

⁴ KAVULJAK, A.: *Dejiny lesníctva a drevárstva na Slovensku*. Bratislava : Nákladom Lesníckej a drevárskej ústredne, 1942, 244 s.

⁵ MADLEN, J.: *Komorské lesy*. Zvolen 1971, 340 s. (rukopis uložený v Lesníckom a drevárskom múzeu vo Zvolene)

⁶ ZOLNAY, L.: *Vadászatok a régi Magyarországon*. Budapest : Natura, 1971, 271 s.

Lesné hospodárstvo v uhorských lesoch spolu s používanou historickou terminológiou zhodnotil Pál Csöre. Súčasťou jeho práce sú aj registry vybraných stredovekých prameňov o využívaní lesov.⁷ Organizácii lesného hospodárstva v okolí banských miest je venovaná práca Eszter Magyarovej. Autorka podrobnejšie skúmala predovšetkým pramene z konca stredoveku a z raného novoveku. Osobitnú pozornosť sústredila na drevorubačstvo a uhliarstvo.⁸ V novšej monografii podal Péter Szabó na základe kombinácie písomných a archeologických prameňov charakteristiku vývoja stredovekých lesov v Uhorsku, ich plošného rozšírenia, ako aj typov lesnej krajiny. Svoje poznatky autor doplnil o terénne výskumy reliktov lesného hospodárstva vo vytýpaných oblastiach.⁹ Súčasnú slovenskú spracovania tém z okruhu dejín lesníctva predstavujú práce kolektívu autorov Lesníckeho a drevárskeho múzea vo Zvolene. Svojím popularizačným charakterom vyplňajú medzeru, ktorá tu doposiaľ bola v sprístupňovaní poznatkov širšej verejnosti.¹⁰ Sú zároveň prínosom pri propagovaní bádateľského odboru, ktorý môže opäť nadobudnúť väčší význam a prejavíť sa i v syntetických vedeckých prácach.

Vďaka podrobnému zhodnoteniu niektorých užšie zameraných tematických okruhov v uplynulých desaťročiach možno dnes nadviazať na tradične orientované dejiny lesníctva a zároveň rozvinúť moderné postupy pri historickom výskume lesov. Inšpiráciu poskytujú aktuálne stredo európske práce zamerané na súbor problémov spojených s minulosťou lesov. Narastajúci význam historického bádania zameraného na životné prostredie podmieňujú súčasné ekologické problémy, ako aj záujem o poznatky o využívaní obnoviteľných zdrojov v minulosti. V regionálnom rozsahu dovoľuje výskum lesa ale aj lesníctva sledovať vzťahy medzi človekom a prírodou ako fenomén presahujúci široké časové rozpätie od stredoveku až do nástupu industrializácie.

Rozvoj environmentálnej historiografie podnietili naliehavé ekologické i spoločenské otázky v poslednej tretine 20. storočia, ako aj zmeny paradigiem svetovej historiografie. V rámci postupov historického výskumu nadobudli osobitný význam koncepcie bádania, ktoré zdôrazňujú úlohu a význam lesa pri poznávaní vzťahov spoločnosti k prostrediu, zvlášť pri štúdiu procesov vyúsťujúcich ku krízam. Nakoľko predmetom historického bádania sa stalo prírodné prostredie s rôznou mierou antropogénnych vplyvov, historiografia sa pri tomto type výskumu nevyhnutne opiera aj o porovnávacie medziodborové výskumy, predovšetkým o poznatky prírodných vied. K najdôležitejším prínosom historickej ekológie (William Balée) pre dejiny lesov patrí postulát, že pre podstatné zmeny medzi ľudskou spoločnosťou a životným prostredím sú rozhodujúce historické a nie evolučné udalosti a javy.¹¹ V týchto intenciách možno pristupovať i k výskumu „našich“ lesov. Podľa Eduarda Krippela môžeme uvažovať o systematickom kľčovaní pôvodných karpatských lesov vo väčšom rozsahu už od doby haľštatskej. Predovšetkým keltské a germánske osídlenie v horských kotlinách zasahovalo do porastov až do takej miery, že ich prirodzená obnova už nebola možná. Dôvodom selektívneho i plošného výrubu bolo získanie palivového dreva, spracovanie kovov, výstavba sídiel a v neposlednom rade aj získanie poľnohospodárskej pôdy.¹² Integrované prístupy k dejinám lesa dnes využívajú údaje o hmotných prameňoch sprostredkované archeológiou a prírodovednými odborníkmi. Nadväzujú na ne interpretácie písomných prameňov s vedomím ich neúplnosti, jednostrannosti a obmedzenej vypovedacej schopnosti. V stredovekom uhorskom materiále vystupujú do popredia predovšetkým metácie (pred rokom 1526 odhaduje P. Szabó ich počet okolo 10 000) s dokladmi o stromoch a ďalších hraničných bodoch. V plošnom priemete umožňujú formulovať závery údaje o poľnohospodárskych mierach a odhadovanej výmere pôdy. Rekonštrukcia dejín lesa sa odvíja od najstarších správ o území. Pokračuje opismi vrátane miestnych

⁷ CSÖRE, P.: *A magyar erdőgazdálkodás története. Középkor*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1980, 310 s.

⁸ MAGYAR, E.: *A feudalizmus kori erdőgazdálkodás az alsó-magyarországi bányavárosokban (1255 – 1747)*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1983, 227 s.

⁹ SZABÓ, P.: *Woodland and Forests in Medieval Hungary*. Oxford : Archaeopress – British Archaeological Report, 2005, 187 s.

¹⁰ MILANOVÁ, E. – JÓZSOVÁ, V.: *Od lesov kráľovských k lesom štátnym*. Martin : Lesy Slovenskej republiky – Lesnícke a drevárske múzeum, 2003, 91 s.; FIGUROVÁ, T. a kol.: *Významné lesnícke miesta na Slovensku I*. Banská Bystrica : Lesy Slovenskej republiky, 2009, 131 s.

¹¹ AGNOLETTI, M.: *The Development...*, s. 5.

¹² KRIPPEL, E.: *Postglaciálny vývoj vegetácie Slovenska*. Bratislava : Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1986, s. 213-215; k nížinným oblastiam porov. BARTHA, D.: *Hungarian Forests from the Point of View of Environmental History*. In: *Hungarian agricultural research*. vol. 4, no. 3, 1995, s. 32-33.

názvov, vlastníckych a právnych vzťahov, údajmi o rozlohe, druhovom zložení porastov a doloženými ľudskými aktivitami. Dejiny sledovaného priestoru môže navonok uzatvárať až zánik lesa v dôsledku nástupu priemyslu a devastácie prostredia v 19. storočí.¹³

V nazeraní historikov sa dodnes prejavuje determinizmus, ktorý lesy vníma ako neosvojený a nebezpečný priestor. Určitým posunom v bádani je spochybnenie teórie o všeobecnom strachu z lesa v stredoveku a ranom novoveku, k rozšíreniu ktorej prispeli práce k dejinám mentalít francúzskej školy *Annales*. Je nespochybniteľné, že najmä rozprávacie pramene les často predstavujú ako sídlo zbojníkov, divých ľudí, vlkolakov a tajomných bytostí. V menšej miere sa bralo do úvahy, že imaginárne lesy v dielach úzkej skupiny intelektuálov nemuseli byť totožné s postojmi a predstavami ostatnej spoločnosti. Podrobné výskumy širokej škály prameňov upozorňujú naopak na skutočnosť, že husté a nepriechodné lesy boli v stredoveku a ranom novoveku skôr vzácnosťou, rozloha lesov bola menšia ako sa predpokladalo a boli vystavené intenzívnym hospodárskym činnostiam.¹⁴ Tieto zistenia zároveň neznamenajú, že neexistovali aj lesy bez ľudských zásahov, alebo že sa k lesom neviazali negatívne predstavy spojené i so strachom. Kritika teórie upozorňuje najmä na jednostranný pohľad, ktorý v minulosti predurčoval orientáciu bádania. Treba zdôrazniť, že v domácej historiografii sa koncept strachu z lesa výraznejšie neuplatnil, hoci napr. pri opise pohraničných lesov sa stretávame s konštatovaním, že zablúdiťcom hrozila „smrť z hladu, od únavy a strachu.“¹⁵ Uhorské lesy mohli byť i zdrojom ohrozenia, pramene však paradoxne uvádzajú, že rovnaké lesy poskytovali obyvateľstvu aj úkryt v časoch vojen. Príkladom je magister Rogerius, ktorý opisuje, ako sa v rozsiahlych lesoch v Sedmohradsku počas tatárskeho vpádu ukrývalo veľké množstvo ľudí.¹⁶ Uvedené poznatky nám predstavujú zložitý a často protirečivý obraz úlohy lesov vo vývoji regiónov.

V rámci hospodárskeho využívania lesa vymedzuje bádanie v závislosti na historickom období a miestnych podmienkach niekoľko skupín aktivít vykonávaných v lese. Ich dopad na lesné prostredie podmieňuje druh a cieľ činnosti odstupňovaný od zberu raždia až po vypaľovanie kľčovísk. Napriek rôznej autorskej kategorizácii vytvára schémy pôsobenia ľudského činiteľa v lese spoločný súbor aktivít s prípadnými nadväzujúcimi odvetviami.¹⁷ K najstarším hospodárskym činnostiam viazaným na les patril zber konzumovateľných prírodných zdrojov rastlinného pôvodu. Okrem zberu plodov, hřibov, bylín a korenín sem patrí i získavanie medu, drevnej živice a šťavy. K prvotnému využitiu lesných zdrojov možno zaradiť aj lov a poľovníctvo (vrátane pytliactva), ako aj ťažbu stavebného a palivového dreva. Rozširujúcou činnosťou vo využívaní lesa je poľnohospodárska výroba, najmä orba a pestovanie obilia, pasenie, hrabanie steliva a kosenie. Okrem poľnohospodárstva sa v pridruženej lesnej výrobe rozvinula výrazná skupina tzv. lesných remesiel, ktoré sa vyskytovali od stredoveku, ale najmä v ranom novoveku v celej Európe. Takmer úplne sa viazali na les, ktorý bol zdrojom ich suroviny aj miestom lokalizácie výroby. Jiří Woitsch medzi ne zaraďuje skupinu príbuzných činností, akými boli uhliarstvo, dechtárstvo, smoliarstvo, kolomažníctvo, popolárstvo a draslárstvo.¹⁸ Priamo z lesov poznáme aj doklady o rozšírení ďalších

¹³ SZABÓ, P.: Sources for the Historian of Medieval Woodland. In: *People and Nature in Historical Perspective*. eds. J. Laszlovszky – P. Szabó, Budapest : Department of Medieval Studies CEU & Archaeolingua, 2003, s. 266-275; KÜSTER, H.: *Geschichte des Waldes. Von der Urzeit bis zur Gegenwart*. München : Verlag C. H. Beck, 2003, s. 220-233.

¹⁴ WOITSCH, J.: Človek a les v dejinách. Ambiciózní teorie versus realita. In: *Conditio humana – konstanta či historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. ed. L. Storchová, Praha : Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2007, s. 174-186.

¹⁵ HALAGA, O. R.: Historicko-ekonomický význam karpatských lesov. In: *Zborník lesníckeho, drevárskeho a poľovníckeho múzea 10*. 1979, s. 79.

¹⁶ MARSINA, R. – MAREK, M. (eds.): *Tatársky vpád. Historické rozprávania o strašných udalostiach, ktoré priniesli obyvateľom Uhorského kráľovstva veľa utrpenia a celú krajinu priviedli na pokraj skazy*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2008, s. 110-111, kap. 35, s. 122-125, kap. 40.

¹⁷ BECHMANN, R.: *Trees and man. The forest in the Middle Ages*. New York : Paragon House, 1990, s. 302; WOITSCH, J.: Nové trendy v etnologickém a historicko-antropologickém studiu lesa. In: *Antropologické symposium IV*. eds. I. Budil – Z. Horáková – M. Ulrychová, Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 210; PLIT, J.: Czynniki degradacji lasów i ich skutki dawniej i dziś (na przykładzie Puszczy Kozienickiej). In: *Geograficzne aspekty globalizacji i integracji europejskiej*. red. M. Śmigielka – J. Ślodeczyk, Opole : Polskie towarzystwo geograficzne, 2003, s. 127.

¹⁸ WOITSCH, J.: Nové trendy..., s. 216-221.

remesiel, zameraných na zhotovovanie drevených výrobkov. Patrí sem široké odvetvie struhárstva, predovšetkým šindliarstvo a korytárstvo.¹⁹ Ani tento výpočet činností prebiehajúcich v lese nemožno považovať za konečný. Pozornosť budeme ďalej venovať problémom výskumu dejín lesov vo Zvolenskej stolici, pričom vymedzené témy a smery bádania okrem metodických poznámok doplníme aj príkladmi z prameňov.

Zber a používanie bylín sa stali najmä predmetom výskumu etnografov, pokiaľ historici im venujú pozornosť väčšinou len v spojitosti s dejinami medicíny. Z južnej časti Zvolenskej stolice v tejto súvislosti pochádzajú hodnotné údaje o liečivých a magických rastlinách zaznamenané počas procesov s bosorkami v Krupine v 17. – 18. storočí.²⁰ Hoci ide o atraktívny typ prameňov, ich interpretácia je náročná a vyžaduje dôsledný kritický prístup. Príkladom sú výskumy z poľského územia. Ich autorky vychádzajú z poznatku, že pohľad na svet v ľudovej tradícii nie je založený na jednom náboženskom systéme, ale vychádza z poznania a skúseností viacerých generácií.²¹ Okrem rastlín poľské bádanie zhodnotilo aj užšie vymedzenú problematiku, akou je zber a využívanie hřibov.²² Hoci doklady o zbere hřibov nebývajú početné, o rozšírení a význame tejto činnosti svedčí prenájom zberu hřibov v rézii hradných panstiev. Spomedzi ďalších tém z tohto okruhu už venovalo domáce bádanie pozornosť brtníctvu a včelárstvu,²³ ale aj získavaniu javorovej šťavy a výrobe javorového cukru, činnostiam doloženým i vo Zvolenskej stolici.²⁴

K ústredným témam historického bádania spojeného s dejinami lesov naďalej patrí poľovníctvo. Nakoľko išlo o činnosť vykonávanú predovšetkým kráľmi a šľachtou, poľovačka predstavovala aj tréning zaobchádzania so zbraňou, ovládania koňa a orientácie v teréne. Lov nebezpečných zvierat bol zároveň školou sebakontroly, pohotovosti a odvahy. Predmetom súčasného výskumu už nie je iba samotná činnosť, ale aj priestor, v ktorom poľovačky prebiehali. Bádania zdôrazňujú, že mnohé lesy boli formované tak, aby umožňovali optimálnu poľovačku (aj s koňmi a psami) pre zemepána.²⁵ V regióne sa stretávame s osobitnou skupinou poddaných – slobodníkov, ktorí plnili funkciu hájnikov v lesoch na hradných panstvách. Táto skupina obyvateľstva, disponujúca starými výsadami a povinnosťami ešte v čase panovania Mateja Korvína, si dlhodobo udržala svoje postavenie a zároveň sa pokúšala i o vlastné hospodárenie v rustikálnych lesoch. Povinnosti slobodníkov sa vyvíjali, pričom možno sledovať ich rozšírenie od pôvodného zamestnania hájnikov a poľovníkov až po drábov, poslov, sluhov a remeselníkov.²⁶ Doterajšie výskumy naznačujú, že pri ďalšom bádani treba venovať samostatnú pozornosť najmä spojeniu slobodníkov s vykonávaním lesných remesiel.

Pramene k dejinám poľovníctva poskytujú i materiál pre štúdium spoločenských noriem, súdництва a nezákonného jednanja. Príkladom je listina z roku 1465, kedy krajiný sudca nariadil vyšetriť sťažnosť Ladislava z Ďarmôt, ktorý poslal svojho poddaného (na základe poverenia kráľovnej matky Alžbety) za účelom poľovačky do lesa patriaceho Zvolenskému hradu. Poddaného v lese zadržali familiári vtedajších zvolenských kastelánov, ktorí ho dali oslepiť.²⁷ Ich konanie veľmi

¹⁹ KAVULJAK, A.: *Dejiny lesníctva...*, s. 86.

²⁰ MAJTÁN, M. – MAJTÁNOVÁ, M. (eds.): *Krupinské prisne právo*. Bratislava : Tatran, 1979, 275 s.

²¹ ZARAŠ-JANUSZKIEWICZ, E. M. – SZYMCZAK-PIĄTEK, M. – WIECZOREK, J.: Symbolika roślin i związana z nimi obrzędowość w tradycji ludowej. In: *Krajobraz i ogród wiejski. tom 3. Przyrodniczy i kulturowy krajobraz wiejski*. red. J. Janecki – Z. Borkowski, Lublin : Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2004, s. 139-149; NIEBRZEGOWSKA, S.: *Przestrach od przestachu. Rośliny w ludowych przekazach ustnych*. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000, 265 s.

²² MARCZYK, M.: *Grzyby w kulturze ludowej*. Wrocław : Wydział nauk historycznych i pedagogicznych Uniwersytetu Wrocławskiego – Wydawnictwo Alta 2, 2003, 166 s.

²³ MIČIETA, R.: *Z dejín včelárstva na Slovensku*. Bratislava : Príroda, 1969, s. 90-114.

²⁴ GINDL, J.: Výroba javorového cukru na Slovensku. In: *Zborník prác Lesníckeho, drevárskeho a poľovníckeho múzea 6*. 1971, s. 190-195.

²⁵ BECHMANN, R.: *Trees and man...*, s. 30, 35-36; KÜSTER, H.: *Geschichte des Waldes...*, s. 127-128; DVOŘÁKOVÁ, D.: *Koň a člověk v středověku. K spoužití člověka a koňa v Uhorskom kráľovstve*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2007, s. 197-198.

²⁶ ZOLNAY, L.: *Vadászatok...*, s. 189-195; MALINIÁK, P.: K stredovekým dejinám obce Môľová. In: *Zvolen 1243 – 2008. Zborník príspevkov z vedeckých konferencií*. zost. J. Ragačová – P. Maliniák, Zvolen : Mesto Zvolen, 2008, s. 109-113; KUBINYI, F. (ed.): Eszterházy Sándor urbariuma. In: *Magyar tudományos értekezések*. II. kötet, V. és VI. füzet, 1862, s. 469; ČAPLOVIČ, J.: *Etnografia Slovákov v Uhorsku*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997, s. 200-202.

²⁷ Magyar Országos Levéltár Budapest (ďalej MOL), Diplomataikai levéltár (ďalej DL) 65 934.

pravdepodobne nemotivovala ochrana zveri a prírody, ale presadzovanie záujmov na spravovanom majetku. Monopol zemepána na poľovačku patril k základným právam pri užívaní vlastných lesov. Opačne, z pozície uplatňovania moci nebolo výnimočné vzájomné porušovanie práv. V roku 1492 kráľ Vladislav II. zakázal zvolenským a dobronivským kastelánom a ich ľuďom vstupovať do lesa Ondreja Jušta (na Víglášskom panstve) a poľovať tam na akýkoľvek druh zveri, alebo zver chytať. Ondrej sa pred kráľom predtým sťažoval, že kasteláni či presnejšie ich ľudia poľujúci v lese chcú zver úplne vyhubiť.²⁸ Tieto doklady o konaní poukazujú na správanie feudálnej spoločnosti a na jej väzby k prostrediu, dnes začleňované do populárneho spojenia vzťah človeka a prírody v stredoveku. Podrobnejší porovnávací výskum môže v tomto ohľade prispieť k prehodnoteniu všeobecne rozšírených idealizovaných predstáv.

Ťažba dreva patrila k činnostiam najvýraznejšie zasahujúcim do lesného prostredia. Príležitostný alebo systematický výrub stromov bol pritom často iba jednou etapou z mnohých činností vykonávaných v lesoch. K rozšíreniu ťažby dreva prispeli v regionálnom rozsahu ťažba a spracovanie rúd, doložené v sledovanom regióne od včasného stredoveku. V ďalšom období už podnietilo hospodársky rozvoj s medzinárodným presahom medenorudné baníctvo v horskom zázemí Banskej Bystrice.²⁹ Zrejme najstarším dokladom o reglementácii ťažby dreva je listina kráľa Žigmunda z roku 1426. Okrem systematickej ťažby tento dokument prvýkrát hovorí aj o obnove poškodených lesných porastov. Panovník podľa neho prikázal zvolenskému županovi Jurajovi z Jelšavy, aby povolil ťažbu dreva potrebného na prevádzku baní na olovenú rudu. Stromy v kráľovských lesoch potrebné pre baníkov sa mali postupne po častiach označiť. Stromy v označenej časti lesa mali byť úplne vyrúbané a až potom sa malo prejsť k výrubu iných častí. Na rúbanskách sa zakazovala orba, aby na týchto miestach mohli opäť vyrásť stromy.³⁰ Ustanovenia môžu poukazovať na nepriaznivý stav lesov, s ktorým boli spojené aj ekonomické dôsledky pre prevádzku baní. Vzhľadom na opisovaný spôsob ťažby (pruhový holorub) môžu budúce výskumy upriamiť pozornosť na identifikáciu ďalších foriem ťažby a lesného hospodárstva, ich rozšírenie a možné porovnanie s uplatňovanými zákonnými ustanoveniami. Sondou do tejto problematiky je v celouhorskom rozsahu štúdia Istvána N. Kissa.³¹

Obce s menšími chotármi s prevažne poľnohospodárskou pôdou v nižšie položenom kotlinovom reliéfe disponovali menšími zásobami dreva. Odlišné podmienky možno predpokladať v prípade obcí s veľkými chotármi zasahujúcimi do pohorí. K takýmto patril Badín v predpolí Kremnických vrchov, kde pramene na začiatku novoveku zaznamenávajú vyššiu ťažbu dreva. Na práce v Badínskom lese dohliadal kráľovský drevársky majster. Na základe obhliadky územia v roku 1563 spomína Lesný poriadok na rúbanskách v Badínskom lese porúbané a uložené drevo v počte do 155 kôp. Pekný les sa ešte nachádzal smerom ku hrebeňu, avšak v doline v ňom valasi narobili veľké škody.³² Podľa súpisu príjmov Zvolenského hradu z rokov 1570 a 1571 odovzdával Badín panstvu ročne 80 vozov dreva. V rámci panstva išlo o najvyšší (polovičný) objem dodávanej suroviny, nakoľko všetky obce Zvolenského panstva dodávali spolu 160 vozov dreva.³³ Nie je známe, či v nasledujúcom období došlo k obmedzeniu ťažby, nakoľko Badín si udržiaval postavenie najväčšej

²⁸ MOL DL 63 364.

²⁹ PRIBULOVÁ, A. – MIHOK, L. – MÁCELOVÁ, M.: Metalografický rozbor železných predmetov zo slovanského sídliska Sliač-Horné zeme. In: *Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied*. zv. 34, 2002, s. 189-204; SKLADANÝ, M.: Baníctvo v Banskej Bystrici v stredoveku. In: *Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice 1*. eds. I. Nagy – I. Graus, Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB – Štátna vedecká knižnica, 2005, s. 70-78.

³⁰ WENZEL, G.: *Magyarország mezőgazdaságának története*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1887, s. 320 (edícia s datovaním do r. 1416). Porov. aj KAVULJAK, A.: *Dejiny lesníctva...*, s. 93; CSÖRE, P.: *A magyar...*, s. 215.

³¹ KISS, I. N.: Sylviculture and Forest Administration in Hungary 11th – 20th Centuries. In: *The Silent Countdown. Essays in European Environmental History*. eds. P. Brimblecombe – Ch. Pfister, Berlin – Heidelberg : Springer-Verlag, 1990, s. 110-122.

³² TAGÁNYI, K. (ed.): *Magyar erdészeti oklevéltár I*. Budapest : Pátria. Irod. Vállalat Részvénytársaság Könyvnyomdája, 1896, s. 64, č. 128, s. 119, 153-154, č. 143.

³³ MOL, Urbaria et conscriptiones, fasc. 61, num. 39, fol. 11.

obce Zvolenského panstva. V polovici 17. storočia v Badíne pracovala aj píla na výrobu dosák.³⁴ O zmenách v obhospodarovaní územia i v prístupe k chápaniu úlohy lesa v súčasnom období hovorí zriadenie Badínského pralesa v hornej časti doliny Badínského potoka.

V rámci poľnohospodárskej činnosti tvorili lesy pôdnu rezervu, využívanú v prípade nedostatku ornej pôdy, lúk a pasienkov. Zakladanie nových obhospodarovaných plôch v lesných oblastiach mohlo súvisieť s nárastom počtu obyvateľstva, zdokonaľovaním techník obrábania pôdy, alebo aj s úpravou vlastníckych vzťahov. Príkladom sú doklady o miestach po vyklčovanom lese vo vyvýšenom členitom teréne, pre ktoré slúžilo pomenovanie laz.³⁵ K najstarším dokladom o tomto type poľnohospodárskej pôdy patrí listina vydaná kráľom Žigmundom v roku 1424. Podľa prameňa pred panovníka predstúpili poddaní z obce Lučatín, ktorí sa sťažovali na susedných mešťanov zo Slovenskej Lupče. Dôvodom bola časť zeme zvaná *Gečelaz (*particula terrae Gechellaz*), ktorú ešte kráľ Ľudovít I. vyňal z lupčianskeho chotára a pripojil ju k chotáru Lučatína. Mestečko Lupča ako náhradu vtedy dostalo inú zem vyňatú z hradného panstva. Lupčania však neskôr podplatili kastelána hradu Lupča a spomínanú časť zeme Lučatínu s jeho pomocou obsadili. Po príkaze panovníka preto zvolenský župan Juraj z Jelšavy po vyšetrení sporu navrátil spomínanú zem Lučatínu. Podľa metačných listín datovaných v rokoch 1536 a 1537 išlo v prípade polohy „Gečelaz“ o lokalitu vo vrchovine na pomedzí chotárov Lučatína, Lupče a Ľubietovej.³⁶ Hospodárenie v tomto území sa prejavilo ešte v stredoveku v úbytku lesa, ako aj v rozširovaní využiteľnej poľnohospodárskej pôdy. Dôležitým faktorom podmieňujúcim odlesňovanie a poľnohospodársku výrobu mohla byť prítomnosť baníctva a hutníctva na okolí. Pokračujúci výskum môže upriamiť pozornosť na pôvod, rozšírenie, početnosť a koncentráciu lazov, kľčovísk a kopanic na vymedzenom území, spolu s údajmi o ich využívaní.

Na hospodárení v lesoch sa vo významnej miere podieľal aj chov zvierat, osobitne pasenie sviň na žaluďoch a bukviaciach. Na ich dokrmovanie slúžili nazbierané žalude. V širokom stredoeurópskom priestore sú už od včasného stredoveku známe prípady, kedy sa hodnota lesa neuvádzala podľa zásoby dreva, ale podľa vyhnaných sviň, ktoré v ňom bolo možné vykŕmiť.³⁷ Zber žaluďov tvoril dôležitú zložku dokrmovania hospodárskych zvierat. Svedčia o tom zákazy, ktoré opakovane vyhlasovali majitelia lesov pred súdom Zvolenskej stolice. Zverejnením zákazu (prohibície) vystríhali susedov pred zberom žaluďov alebo pasením sviň vo svojich lesoch. S takýmito prípadmi sa stretávame napr. v roku 1507 v Mičinej a v Bacúrove.³⁸ Z pastvy pravdepodobne pochádzalo 90 sviň, ktoré dal v roku 1519 odohnať Damián Dóczy poddaným z Očovej. Na naliehanie zemanov sľúbil škodu nahradiť. Stratilo sa však 24 sviň, čím víglášskému kastelánovi vznikla škoda. V roku 1523 odohnali familiári Damiána Dóczyho do majera pod hradom Lupča aj svine pasúce sa v lese pri mestečku Lupča.³⁹ Pasenie v lesoch bolo činnosťou, ktorá presahovala dlhý časový horizont až do zmeny hospodárenia na vidieku v modernom období. Zber žaluďov a vypásanie lesov preto patrili k činiteľom dlhodobu obmedzujúcim obnovu a rozširovanie porastov na miestach, kde dochádzalo k pravidelnému, resp. sezónnemu paseniu. Výsledky najmä lokálne zameraných historických výskumov v tejto oblasti sa môžu stať materiálom využiteľným i pre etnografov a ekológov.

³⁴ Porov. súpis domov vo Zvolenskej stolici z r. 1598 a súpis príjmov Zvolenského panstva z r. 1652. MOL, A 2679, Conscriptio portarum, comitatus Zoliensis, fol. 340; MOL, P 1291, Eszterházy család – zólyomi ág, 75. csomó, Uradalmi iratok, Zólyom 1650 – 1659, fol. 24.

³⁵ MAJTÁN, M. a kol.: *Historický slovník slovenského jazyka II*. Bratislava : Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1992, s. 200-201. Doklady o lazoch zo stredoveku uvádza CSÖRE, P.: *A magyar...*, s. 133.

³⁶ Štátny ústredný banský archív v Banskej Štiavnici (ďalej ŠÚBA), fond Hlavný komorskogrófsky úrad (ďalej HKG), Dominialia, škat. 6040, č. 88, fol. 339-341; Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Banská Bystrica, fond Mesto Banská Bystrica, fasc. 23, num. 23; tamže, fond Archív mesta Ľubietovej, sign. ML – 39b.

³⁷ MEDUNA, P.: Konec „lesního“ prasete. In: *Něco překrásného se končí. Kolapsy v přírodě a společnosti*. eds. P. Pokorný – M. Bárta, Praha : Dokořán, 2008, s. 149, 152; LORENZ, S.: Wald und Mensch im Mittelalter. Aspekte einer historischen Ökologie. In: *Człowiek i przyroda w średniowieczu i we wczesnym okresie nowożytnym*. red. W. Iwańczak – K. Bracha, Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2000, s. 162.

³⁸ MATULAY, C.: *Kongregačný protokol Zvolenskej župy 1506 – 1579. Diplomová práca*. (ďalej Kongreg. prot.) Bratislava : Katedra slovenských dejín a archívnictva Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 1962, s. 118-119, č. 46, 49.

³⁹ Kongreg. prot., s. 187, č. 299, 300, s. 211, č. 385.

V lese dochádzalo k priamemu spracovaniu časti drevnej suroviny. Lokálna výroba mohla prítom už na konci stredoveku nadobudnúť väčší rozsah. Podľa sťažnosti majiteľov Vígľaškého panstva Ondreja Jušta a jeho manželky Barbory dal v roku 1489 Dobronivský kastelán Pavol z Breznice vyrúbať a odviezť drevo z lesa patriaceho hradu Vígľaš. Neskôr poslal do lesa poddaných po šindle, ktoré tam boli pripravené (*post scindulas silva in eadem apparatus*). Za pomoci vozov a dobytky ich následne odviezli na Dobronivský hrad.⁴⁰ Pre získanie a distribúciu tovarov vyrobených z dreva boli rozhodujúce dostatočné množstvo suroviny a dobrá dopravná dostupnosť. Feudáli preto pri sledovaní svojich záujmov podstupovali aj riziko a vedome porušovali vlastnícke a právne pomery. V roku 1511 sa pred stoličným súdom sťažoval zvolenský kastelán, že Pavol z Breznice zabavil jeho poddanému v kráľovských lesoch 3200 šindľov (*III milia et ducenta cilindria*). Pavlov syn Blažej však namietal, že jeho otec tieto šindle zobral na svojom majetku, nie v kráľovských lesoch.⁴¹ Kvôli šindľu vznikali opakované spory, nakoľko išlo o žiadaný výrobok. Zvolenský kastelán protestoval v roku 1515 proti Dobronivskému kastelánovi, ktorý dal odviezť šindle zo slobodného kráľovského lesa, kde ich vyrábala mestská chudoba (*pauperes quidam cives*) pre potreby hradu a mesta.⁴² Údaj poukazuje na sociálne vymedzujúcu činnosť, spojenú s vykonávaním remeselných prác. Les poskytoval možnosť doplnujúcich príjmov a uľahčenie obživy. V stredoveku sa preto stretávame napr. aj s deťmi a chudobnejšími ženami, ktoré v lesoch zbierali napadané drevo potrebné na vykurovanie domov.⁴³ Zaujímavým dokladom o výrobe ďalších výrobkov je svedectvo poddaného z obce Nemecká v roku 1517. Podľa jeho slov majiteľ Lupčianskeho panstva Damián Dóczy zadržal pri lese zvanom Pri Tisovskom diele šesťnásť vozov s vahanmi a korytami (*sedecim currus vahany et koritha*), ktoré neboli spoplatnené hradu Lupča.⁴⁴ V prípade, že svedok neuviedol ich nadsadený počet, môže ísť o rozvíjajúcu sa masovú výrobu týchto drevených výrobkov v oblasti na východnom okraji Lupčianskeho panstva. Vzhľadom na dostatočne veľkú hospodársku základňu možno ďalej sledovať produkciu drevených výrobkov predovšetkým na základe urbárov a dávok vyššie spomínaných hradných panstiev.

V rámci lesných remesiel venovalo domáce bádanie najväčší priestor uhliarstvu. Výskumy v tejto problematike ponúkajú uplatnenie v širokom tematickom zameraní.⁴⁵ S dejinami lesov sú spojené okrem údajov o rozšírení uhliarstva a živote uhliarov aj výskumy zamerané na vplyv tejto výrobnéj činnosti na lesné prostredie. Pálenie dreveného uhlia sa rozvinulo spolu so zvýšenou ťažbou a spotrebou surového dreva v zázemí hút a hámrov. Po rozmachu tohto odvetvia sa prejavili environmentálne dôsledky. V neskorom stredoveku a ranom novoveku sa hutníctvo podieľalo na priamom pretváraní prostredia rozširovaním osídlenia a systematickým odlesňovaním. Ešte dôležitejšie, ako zakladanie nových sídiel a hospodárske zapojenie území predtým slúžiacich len na pôľovačku a zber boli podľa Gusztáva Heckenasta nepriame vplyvy železiarstva na prostredie. Svoje výrobky, predovšetkým železné náradie, totiž šírlí do širokého okolia.⁴⁶ Práca uhliarov sa mohla prejavíť i v prítomnosti špecifického typu lesa, ako to naznačujú doklady o uhliarstve na území šľachtických zemepánov.

Podľa dohody z roku 1520 prenajali zemaniam z Radvane Turzovcom na 10 rokov svoje lesy medzi Malachovským a Tajovským potokom v chotári Radvane, Malachova a Podlavíc. Prameň nekonkretizuje podmienky užívania lesov. Uvádza iba, že ročný nájom za lesy mal predstavovať 25

⁴⁰ MOL DL 63 347.

⁴¹ Kongreg. prot., s. 125, č. 81, 82.

⁴² Kongreg. prot., s. 151, č. 188.

⁴³ SCHUBERT, E.: Der Wald: wirtschaftliche Grundlage der spätmittelalterlichen Stadt. In: *Mensch und Umwelt im Mittelalter*. hrsg. B. Herrmann, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1987, s. 261.

⁴⁴ MALINIÁK, P.: Svedecké výpovede obyvateľov Lupčianskeho panstva ako prameň k dejinám regiónu v neskorom stredoveku. In: *Krajina, história a tradície čipkárskych obcí Horehronia*. eds. P. Hronček – P. Maliniák, Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela, 2007, s. 202.

⁴⁵ K prehľadu literatúry a možnostiam bádania pozri TOMEČEK, O.: K problematike výskumu výroby dreveného uhlia na území Banskobystrickej banskej komory. In: *Z dejín vedy a techniky stredoslovenského regiónu. Zborník k životnému jubileu doc. Ing. Ivana Herčka, CSc.* ed. P. Hronček a kol., Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela, 2009, s. 25-33.

⁴⁶ HECKENAST, G.: Eisenhüttenwesen und Umweltgestaltung in Ungarn im 14. – 18. Jahrhundert. In: *Environment and Society in Hungary. Etudes Historiques Hongroises 1990 publiées à l'occasion du XVII^e Congrès International des Sciences Historiques par le Comité National des Historiens Hongrois*. ed. F. Glatz, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1990, s. 117.

zlatých (spolu 250 zlatých), pričom Turzovci mohli z nich odvážať drevo pre ich hutu v Tajove podľa vlastnej vôle. Bližšiu informáciu o stave a využívaní lesov poskytuje listina, keď uvádza, že so spomínanými lesmi susedí výmladkový les zvaný Uhlište (*silva ipsorum permissionali Wlyst[he] vocata*), majetok zemanov z Radvane v chotári Malachova.⁴⁷ Výskumy ukazujú, že termíny *permissorium* alebo *silva permissionalis* označovali hospodársky využívaný les, pre ktorý boli typické stromy upravované zrezaním konárov a ich vymladzovaním. Napriek prvotnému významu latinských označení nešlo o lesy s neobmedzeným prístupom, ale naopak skôr o zakázané a ohraničené lesy. Je zaujímavé, že táto skupina lesov bola podľa prameňov vhodná aj pre účely baníctva.⁴⁸ Charakteristický názov Uhlište v našom prípade dovoľuje predpokladať, že les vystavený trvalejším ľudským zásahom sa nachádzal na území, kde pracovali uhliari. Hoci pramene sú v tomto ohľade skúpe na údaje, ich činnosť na okolí treba pokladať za viac-menej samozrejmu, nakoľko ešte v roku 1402 nachádzame správu o vybudovaní hámra v Podlaviciach.⁴⁹ S údajmi o produkcii dreveného uhlia sa stretávame v mladších prameňoch. Patrí sem dohoda medzi Jurajom Radvanským a fuggerovskými správcami Hansom Frankom a Hansom Dernschwamom, podľa ktorej sa Radvanský zaviazal na úhradu svojich dlhov (vznikali od roku 1543) doviezť do banskobystričského hámra spolu 297 a pol voza uhlia v termíne do 8. marca 1545.⁵⁰ Vzhľadom na uvádzaný počet vozov možno očakávať na majetkoch Radvanských organizáciu výroby uhlia s väčším objemom. Takáto výroba kládla požiadavky na dostatočné množstvo pracovnej sily, najčastejšie azda domáceho pôvodu. Podľa záverov E. Magyarovej väčšinu dreva neťažili profesionálni drevorubači, ale miestni poddaní, venujúci sa aj páleniu uhlia.⁵¹ V nadväznosti na dejiny lesov môžeme uhliarstvo chápať ako jednu z neprehliadnuteľných hospodárskych aktivít. Zároveň je však potrebné skúmať postavenie tohto odvetvia v obžive, zamestnaneckej štruktúre a kultúre obyvateľstva regiónu.

Okrem uhliarstva, ktoré sa javí medzi lesnými remeslami dominantné, možno sledovať aj činnosti, akými boli výroba dechtu, kolomaže a drasla. Prvú z uvedených aktivít dokladajú archeologické nálezy v blízkom regióne už vo včasnom stredoveku.⁵² V priestore Zvolenskej stolice nachádzame v novoveku rozvinutú výrobu kolomaže i drasla. V prípade kolomažníctva poskytuje cenné poznatky o postupe výroby jej etnografické spracovanie.⁵³ Pre orientáciu historického výskumu je rozhodujúca výroba kolomaže v lesoch, hoci pod kolomažníctvom nemožno chápať iba výrobu, ale aj predaj kolomaže.⁵⁴ Výroba kolomaže, viazaná často na brezové porasty, sa rozšírila azda od 17. storočia v pohorí Javorie. Počas chotárneho sporu v roku 1702 sa objavuje vo svedeckej výpovedi o mieste Kráľova studňa, kde sa stretávali chotáre Dobrej Nivy, Sásy a Môt'ovej zmienka o Môt'ovancoch, ktorí na tomto mieste pálili kolomaž.⁵⁵ Samotný názov a minulosť miesta však súčasníci spájali ešte s tradíciami poľovníctva v môt'ovskom chotári. Podľa výpovede hajdúcha z Dobronivského panstva z roku 1703 nazvali Môt'ovania Kráľovu studňu podľa kráľa, ktorý tam kedysi obdedoval počas poľovačky.⁵⁶ Hospodárske využívanie tohto územia neskôr prispelo k utvoreniu trvalého horského osídlenia s poľnohospodárskym charakterom (osada Kráľová). Z mladšieho obdobia pochádzajú údaje o prenájme výroby kolomaže v chotári Pliešoviec. Rozsah a ekonomický význam tejto výroby nemožno preceňovať, nakoľko príjmy mestečka Pliešovce z prenájmu kolomaže patrili medzi všetkými položkami v prenájmoch k najnižším. Miestom výroby bola lokalita Breziny v oblasti vrchu Rimán v severovýchodnej časti pliešovského chotára. V prípade neohlásenia výroby kolomaže musel výrobca zaplatiť mestečku pokutu.⁵⁷

⁴⁷ MOL DL 84 752.

⁴⁸ SZABÓ, P.: *Woodland...*, s. 58-59; CSÖRE, P.: *A magyar...*, s. 104, 195.

⁴⁹ MÁLYUSZ, E. (ed.): *Zsigmondkori oklevéltár II./I.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1956, s. 200, č. 1699. Prevádzka hámra vyžadovala vysokú spotrebu dreveného uhlia. Podľa odhadov bolo potrebných na vykutie približne jedného centu železa asi 15 centov dreveného uhlia. SCHUBERT, E.: *Der Wald...*, s. 269.

⁵⁰ MOL, P 566, Radvánszky család, I. osztály, III. csomó, 43. szám.

⁵¹ MAGYAR, E.: *A feudalizmus...*, s. 87.

⁵² RUTTKAY, A. – REMIÁŠOVÁ, M.: Dechtárstvo vo včasnom stredoveku na hornom Ponitří. In: *Archaeologia historica*. roč. 10, 1985, s. 191-195.

⁵³ BEDNÁRIK, R.: Ludová výroba kolomaže. In: *Slovenský národopis*. roč. X., č. 4, 1962, s. 559-565.

⁵⁴ ČAPLOVIČ, J.: *Etnografia Slovákov...*, s. 187.

⁵⁵ ŠÚBA, HKG, Domínialia, škat. 6033, č. 90, fol. 415.

⁵⁶ ŠÚBA, fond Komorské panstvo Zvolen – Dobrá Niva, škat. 71, č. 64.

⁵⁷ ŠA BB, pobočka Zvolen, fond Mestečko Pliešovce, škat. 12, Kniha príjmov a výdavkov mestečka Pliešovce (1811 – 1848), porov. hlavne príjmy r. 1811 – 1816 a výber pokuty r. 1825/1826.

K náročnejším výrobným aktivitám s výraznejším dopadom na stav lesov patrila aj draslárska výroba. Pri domácich výskumoch možno v tomto ohľade využiť podnetnú monografiu J. Woitscha.⁵⁸ Draslo alebo potaš, či salajka (t.j. uhličitan draselný) sa využívalo pri bielení a farbení súkna, vypracovávaní koží, výrobe mydla, farieb, papiera, sanítry, ale aj ako sklárske tavidlo. Základnou surovinou pri výrobe drasla bolo drevo a drevný popol.⁵⁹ Prvý údaj o celkovej výrobe drasla v Uhorsku pochádza až z roku 1764. Vyrábalo sa v tom čase v 200 peciach, pričom tento počet spojený s vysokou produkciou drasla je podľa Jozefa Gindla výrečným svedectvom o plienivom lesnom hospodárení.⁶⁰ Výroba drasla patrila k výnosným hospodárskym odvetviam. Keď sa v roku 1789 sťažoval zvolenský zvonár na obec Môťovú, ktorá mu odmietala poskytovať pravidelnú podporu, uviedol, že obec vo svojich lesoch páli draslo a veľkú časť mesta Zvolen zásobuje palivovým drevom. Podľa jeho slov len výnosy z lesov stačia obci na zaplatenie všetkých daní.⁶¹ Draslo bolo nevyhnutnou zložkou pri výrobe skla. Vo Zvolenskej stolici sa preto stretávame s obmedzovaním jeho výroby a predaja, ktoré si vyhradzovali nájomcovia jednotlivých sklární. Sklárska výroba kládla vysoké nároky na spotrebu popola, čo ovplyvňovalo aj cenu drasla. Vyrábať draslo bolo preto možné len na dohodnutých miestach z ležiaceho, suchého alebo hnijúceho dreva. Za porušenie dohôd hrozili draslárom a popolárom pokuty.⁶² Finančné postihy dokladajú snahu o kontrolu vykonávanej činnosti, ako aj o regulovanie využitia surovínovej základne.

Špecifickú časť výskumu spojeného s dejinami lesa napokon tvoria doklady o ľudoch na okraji spoločnosti, pre ktorých sa stal les dobrovoľným útočiskom a miestom pokoja, alebo bol naopak ich vynúteným úkrytom a prostredím pre kriminálnu činnosť.⁶³ Do prvej kategórie zaraďujeme v regióne doklady o dome pustovníka a pustovni v metáciach horských oblastí na severných hraniciach Zvolenskej stolice v 13. a 14. storočí.⁶⁴ Doklady o prítomnosti pustovníkov nepriamo poukazujú na rozsah trvalého osídlenia, nakoľko pustovne bývali dostatočne vzdialené z dosahu stabilných sídiel. Správy o zlodejoch, lupičníkoch alebo zbojníkoch najmä v blízkosti ciest poznáme vo Zvolenskej stolici od 14. storočia.⁶⁵ Ich prítomnosť priamo v lesoch naznačuje svedecká výpoveď obyvateľa Dubovej v roku 1517. Podľa jeho slov boli Brežňania povinní udržiavať príchody v lesoch, kde bola zlá cesta. Vydržovali vždy aj nejakých drábov, ktorí chytali zbojníkov v lesoch (*latrones in silvis*).⁶⁶ I keď údaje o pustovníkoch a zbojníkoch tvoria pôsobivú súčasť dejín lesa, v prameňoch ide zväčša o skromné a nepočítané doklady. V reálnych podmienkach bolo možné stretnúť v lese omnoho častejšie miestnych remeselníkov (napr. uhliarov), alebo pastierov.

Štúdiá bola spracovaná v rámci riešenia grantov UGA (2009) *Dejiny lesov vo Zvolenskej stolici od stredoveku do polovice 19. storočia* a VEGA 1/4541/07 *Osídlenie Zvolenskej kotliny od včasného stredoveku do polovice 19. storočia*.

⁵⁸ WOITSCH, J.: *Zapomenutá potaš. Draslári a draslárstvi v 18. a 19. storočí*. Praha : Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2003, s. 13-28 (prehľad literatúry).

⁵⁹ K technológii výroby porov. WOITSCH, J.: *Zapomenutá potaš...*, s. 61-106; GINDL, J.: Z dejín výroby drasla. In: *Zborník prác Lesníckeho, drevárskeho a poľovníckeho múzea* 12. 1983, s. 134-142.

⁶⁰ GINDL, J.: Z dejín výroby..., s. 138.

⁶¹ ŠA BB, fond Turčiansko-Zvolenská župa, Scholastica, fasc. 70, num. 99 – 4033.

⁶² ŽILÁK, J.: *Sklárne na Podpolaní. Viglašská Huta, Detviarska Huta, Hriňová a Slanec*. Detva : Mesto Detva – Podpolianske múzeum v Detve, 2004, s. 17-18, 22-23.

⁶³ GAŽI, M.: Poustevník, nebo loupežník? K proměně vnímání „lesních lidí“ od středověku po dobu raně moderní. In: *Člověk a les*. ed. P. Klvač, Brno : Masarykova univerzita, 2006, s. 52-55.

⁶⁴ Doklady z r. 1287 a 1340. WENZEL, G. (ed.): *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus XII*. Pest : Magyar Tudományos Akadémia, 1874, s. 454, č. 379; JUCK, E. (ed.): *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I*. Bratislava : Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1984, s. 133, č. 161.

⁶⁵ Doklad okolo r. 1388. HORVÁTH, S. (ed.): A líptői és túróczi regisztrum. 1391. Első közlemény. In: *Történelmi tár*. I. füzet, 1902, s. 43, § 52.

⁶⁶ MALINIÁK, P.: Svedecké výpovede..., s. 203, 209.